

Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben*

AZOK A NYELVI ÉS MŰVELŐDÉSI KAPCSOLATOK, melyek a románságot elválaszthatatlanul kötik a Balkánhoz, ma már közismertek és jelentőségüket sem tagadni, sem kisebbiteni nem lehet a tudományos gondolkozás tisztaságának és komolyságának veszélyeztetése nélkül. A román nyelv, amint azt Th. Capidan román nyelvész is egyik kiváló munkájában¹ leszögezi, legalább a Kr. u.VII. századig tökéletes egységben fejlődött, mégpedig olyan területen, ahol közvetlenül érintkezhetett az albán nyelvvel. Mi több, éppen az északi, az ún. dákorómán nyelvjárásban található a legerősebb albán hatás, bár ezt a román nyelvjárást ma az albánoktól legtávolabbra került, a tulajdonképpeni Balkánon kívül eső románság beszéli s éppen a mai balkáni román nyelvjárásokban, a macedo- és megleno-románban van viszonylag kevesebb albán elem. Nem kevésbé jellemző az sem, hogy az északi román nyelvjárás a déli (toszk) albán nyelvvel mutat fel közeli kapcsolatokat. Ami a román nyelv régi szláv kölcsönszavait illeti, azok az összes román nyelvjárásokban ugyanazon formai és jelentésbeli változásokon mentek át, tehát a szláv hatás még együtt találta a déli és északi románságot, s az is megállapítható, hogy a szláv elemek fő közvetítője a románság mindkét nagy ága felé a bulgár-szláv nyelv volt. Ha a román tudós megállapításaihoz hozzáfűzzük a nyelvészeknek azt a ma már szinte közhelyszámba menő tanítását, hogy a román nyelv más balkáni nyelvekkel együtt közös, ősi balkáni sajtáságokat őriz, mindezek tudatában nem kereshetjük máshol a román nyelv és nép szülőházát, mint a Balkán félszigeten². Ugyanezt a tanulást vonhatjuk le a Dunától északra eső románság kultúrájának legrégebb emlékeiből. Nemcsak a görögkeleti vallás és szellemiség, hanem a román egyház szerves kapcsolata az ochridai érsekséggel is beszédesen utal az ősházára,³

* A jegyzetekben használt rövidítések feloldása: *H.* = Hurmuzaki Eudoxiu: Documente private la istoria Românilor. Bukarest, 1887. — *FM.* = Fekete Nagy Antonius— Makkai Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400. Budapest, 1941. *M.* = Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramarossziget, 1900. *PH.* = Pesty Frigyes: A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek (Értekezések a történelmi tudományok köréből V/3.), Budapest, 1876. *PK.* = Pesty Frigyes: Krassó vármegye története, III. k. Oklevéltár, Budapest, 1885. *PSz.* = Pesty Frigyes: A Szörényi bánság és Szörény vármegye története, III. k. Oklevéltár, Budapest, 1878. *OT.* = Ortway Tivadar Temes vármegye és Temesvár város története, IV. k. Oklevéltár, Pozsony, 1896.

¹ Th. Capidan: Româniile din peninsula Balcanica. Bukarest, 1924. 99, 100, s köv. 111. lapokon.

² A románok eredetének kérdését kiválóan foglalta össze Tamás Lajos: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában c. (Bp. 1935.) döntő jelentőségű könyvében, újabb adalékok Gáldi—Makkai: A románok története (Bp. 1941.) I. fejezetében és annak jegyzeteiben.

s ugyancsak a közös balkáni ortodox kulturkincset tanúsítja az erdélyi románság középkori személynévanyaga, mely *Kadlec* cseh történész tanulságos összevetéséből láthatóan⁴, teljesen azonos az egykorú szerbiai románság személynévanyagával. Szaporíthatnák a nyelvészeti és művelődéstörténeti példákat a végtelenségig, tanulmányunk keretei azonban nem engedik meg ennek az előttünk már amúgy is többek által és kitűnően elvégzett munkának ismétlését. Célunk ezúttal rámutatni arra, hogy a balkáni és északi román társadalom szerkezete milyen közös vonásokat árul el, másrészt pedig megkísérelni a közöttük fennálló — lényeges — különbségek magyarázatát.

I. A balkáni örökség

MIKOR A ROMÁNSÁG a történeti forrásokban megjelenik (Kr. u. 976), az ősi kialakulási területről való szétvándorlása már folyamatban van. Az első ismeretes románok valószínű őshazájuktól (a mai szerb-bulgár határvidék) messze délre, a Preszpa-tó környékén tűnnek fel⁵. A nagy szétvándorlás az egész középkoron át, sőt még azután is tartott, de ennek ellenére az egész románságot továbbra is egységesen jellemzi nyelve és foglalkozása. A románság ősfoglalkozása a Balkánon, éppen úgy, mint a Dunától északra a vándorpásztorokodás, éspedig közelebbről a juhászokodás volt. Ez a foglalkozás annyira jellemző volt az egész népre, hogy a görögök már a XI. században „pásztor” jelentésben használták a „vlah” népet, amint azt Anna *Komnena* görög császárlány történeti művében félreérthetetlenül meg is mondja: „és akik csak a nomád életmódot folytatták, azokat a népies nyelvhasználat vlahoknak szokta nevezni”⁶. Ez az általános kelet-európai szemlélet nálunk is megtalálható, a számtalan adat közül csak egyet emelünk ki: Pest megyében 1483-ban szerepel „Gyenge Johannes wolahus seu pastor”⁷. A magyarországi románok ősfoglalkozásukat sokáig, részben egészen a legújabb időkig megőrizték. A XVI. század elején *Verancsics* Antal, a kiváló magyar humanista történész így ír az erdélyi románokról: „rari in apertis locis incolae, montibus ac silvis plerumque cum suo pecore pariter obditi”⁸.

A középkori szerb királyok okleveleiben s általában az egész Balkánon gyakran emlegetett románok (vlasi) mindig pásztorok, mégpedig nomád, állandó telepeket nem alkotó pásztorok. Jellemző, hogy a XII—XIII. századi szerb királyok, valahányszor népeket adományoznak a kolostoroknak, ezzel a kifejezéssel élnek: „sela i vlasi” azaz falvakat és oláhokat adnak, s míg a falvakat megnevezik, addig az oláhokat név szerint, egyenként felsorolják, nyilván azért, mert ezek nem laktak állandóan egy helyen, hanem nyájaikkal a környező hegyekben kóboroltak.⁹ A hegységek, akárcsak magyarországi viszonylatban, Szerbiában is a király tulajdonát

³ Gáldi-Makkai i. m. 26-27. l.

⁴ K. Kadlec: Valasi a valasske právo (Az oláhok és az oláh jog), Prága, 1916. 451—468. l.

⁵ N. Iorga: Istoria Românilor din Peninsula Balcanică. Bukarest, 1919. 13. l.

⁶ Tamás i. m. 74. l.

⁷ Uo.

⁸ Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum II. Pest, 1867. 143. l.

⁹ A szerbiai, bosznia-hercegovinai, horvátországi és dalmáciai románokról. I. Kadlec i. m. 123—169. l., S. Dragomir Vlahii din Serbia (Anuarul Institutului de Istorie Națională, Kolozsvár, 1921—22. 279—299. l.) és ugyanó: Vlahii și Morlăcii. Kolozsvár, 1924.

képezték, amint azt Uros István király 1330-ban kifejezetten meg is mondja.¹⁰ Mivel a szerbiai románok hegyipásztorok voltak, ilyenformán a király földesúri hatósága alá tartoztak. Amíg a hegységek területén a szerb királyok nem kezdtek uradalmakat eladományozni, addig a románok zavartalanul folytathatták nomád életmódjukat, hiszen vándorlásaik elé birtokhatárok nem emeltek akadályt. Mielőtt azonban, a XII. század végétől kezdve, az egyes kolostorok a királyok jóvoltából nagyobb hegyvidéki uradalmak tulajdonosai lettek, a pásztorélet feltételei is megváltoztak. Az új földesuraknak ezután érdekében állt megakadályozni a román pásztorok szabad mozgását, mivel azok idegen területen nem a kolostornak, hanem az illető terület urának fizettek volna legeltetési pénzt, de megvándorlásaik során esetleg véglegesen kivonták volna magukat eddigi földesuruk hatósága alól, más vidékre költözve. Így vált szükségessé a románok részleges földhözköltése, aminek első okleveles nyomai a XIV. század elején jelentkeznek. Az első oklevelekben, melyek románok adományozását is tartalmazzák (1198., 1220., 1253., 1254–64., 1282–98., 1302–09., 1309–16. és 1318–21.), mindenütt az ismert „sela i vlahi” formula áll és a románokat név szerint sorolják föl.¹¹ 1308-ban találkozunk először oklevelesen román „katun”-nal, azaz pásztorszállással¹², tehát ekkortájt adódott lehetőség arra, hogy a románokat most már településük után is meg lehessen különböztetni. Hogy ezek a szállások nem lehettek még a fálvakkal egyenrangú, állandó telepek, mutatja az, hogy az oklevelek állandóan különbséget tesznek katunok és fálvak közt. II. Uros István király a banjai kolostornak 1313–18. körül nagyobb birtokadományt tett, a földművelő szerb lakosság falvait a régi szokásnak megfelelően egyenként felsorolja, de mikor az adományozott románokhoz ér, nem elégszik meg azok 9 katunjának felsorolásával, hanem mindegyik után közli a katunhoz tartozó románok neveit is¹³. Nyilván attól kellett tartani, hogy az illető pásztorok adott pillanatban elhagyják az állandó telepnek még nem tekinthető katunt. A decani kolostor adománylevelében (1330) már a katunok lakosságát nem név szerint, hanem házak szerint részletezi a király¹⁴, tehát a megtelepedés mind szilárdabb kereteket kezd ölteni. Ez időtől kezdve az adománylevelekben a románok többé nem fordulnak elő név szerint, hanem csak a katunok neveit sorolják fel (pl. a prizneri kolostor 1348–53. körül kelt adománylevelében)¹⁵. A szerbiai románságnak ez a fokozatos helyhez kötése, illetőleg vándorlási területeinek szűkítése és feldarabolása kettős következményt vont maga után. A románság egyrészt elveszítve a vándorpásztor életmód lehetőségét, fokozatosan megtelepedett és a falusi életformák átvételével nyelvileg is beolvadt a szerb lakosságba, másrészt, ha az új körülményekkel megbékülni nem tudott, felkerelkedett olyan vidékek felé, ahol ösfoglalkozását zavartalanabban gyakorolhatta. Minthogy azonban a kelet-európai gazdasági és társadalmi fejlődés mindinkább a földművelés irányában haladt és az összefüggő nagy királyi területek magánuradalmakra darabolódtak, meg-

¹⁰ „U planinah ne ima niktore bastine razve kralie”. Kadlec i. m. 135. l.

¹¹ H. 1/2. 771. l., 774. l., 794. l., 797. l., továbbá Dragomir Vlahii din Serbia. 280–287. l. Kadlec i. m. 134–166. l.

¹² Katimról régebbi értesüléseink (1277., ill. 1278.) l. Blgarski Starini iz Makedonia. Sofia, 1931., 584. l. és Dragomir Vlahii și Morlaci. 7. l. Ezek azonban településtörténetileg alig használható adatok, 1308: Dragomir Vlahii din Serbia. 285. l.

¹³ Spomenik IV. Belgrád, 1890.

¹⁴ M. Milojevic: Decanske Hrisovulje (Glasnik Srpskog Ucenog Drustva, XII.) Belgrád, 1880.

¹⁵ Glasnik Srpskog Ucenog Drustva, XV.

akadályozva a vándorpásztorok szabad kóborlását, az ősrómán életforma halálra volt ítélve s a középkor végére teljesen el is tűnt volna, ha a balkáni török uralom, feldúlva az alig megindult magasabb rendű gazdasági kultúra kereteit és vívmányait, az életszínvonal leszállításával lehetővé nem tette volna ennek a kezdetleges foglalkozásnak újraéledését. Ezért találunk még máig is (bár napról napra sorvadóban) nomád pásztorkodást a Balkánon — természetesen a balkáni románoknál¹⁶. A nomád pásztorkodás csökevényét, az ún. *transzhumálást* (nyári és téli legelőknék aránylag nagy területen belül való váltogatását) még a Dunától északra megszállt magyarországi és óromániai románság is egészen a múlt századig gyakorolta, mint a nagy ősfoglalkozás iránti kiolthatatlan vonzódás bizonyosságát¹⁷.

Ha összehasonlítjuk a magyarországi románok életkörülményeit balkáni testvéreikével, itteni megjelenésük első évszázadában teljes azonos állapotokat találunk. A XII. század végén vagy talán csak a XIII. elején érkező magyarországi románok közel egy évszázadig nem hoztak létre állandó jellegű telepeket. Az még természetes, hogy számtalan Olaszi, Németi, Csehi, Tóti, Oroszi, Horváti helyneve mellett egyetlen Oláhi helyneve sincsen, hiszen ezek a névtípusok a XIII. század előtt keletkeztek, mikor még románok Magyarországon nem voltak¹⁸, de az már sokkal jelentősebb, hogy az egész XIII. század folyamán egyetlen román eredetű helynév sem tűnik fel Magyarországon (az első, *Caprewar*, 1337-ben fordul elő)¹⁹ s az első román telepről (*Oláhtelek*, Bihar megye) is csak 1283-ban hallunk²⁰. Bár a XIII. században okleveleink 17 ízben emlékeznek meg románokról²¹, ez idő alatt mégis csak 9 telepüket ismerjük meg, nagy részüket éppen keletkezésük pillanatában vagy nagyon röviddel azután.²² A magyarországi románok megtelepedésének üteme — alább ismertető okokból kifolyólag — jóval gyorsabb volt a szerbiaiakénak mégis az egész középkoron át gyakran találkozunk bizonytalanul imbolygó, helyüket könnyen változtató román népelemekkel. 1363-ban, egy Krasósószékás környékén fekvő birtok határainak megállapításánál a szomszédos román kenézeket „propter eorundem mansionis seu residence incertitudinem”, azaz lakóhelyük bizonytalansága miatt nem lehetett megidézni²³. A Krassó megyei magyar nagybirtokos Himfi család remetei uradalmán, aránylag nem nagy területen belük a XIV. század második felében 10–20, egyenkint alig néhány lelket számláló román jobbágyszállás volt, de annyira nem voltak még helyhez tapadva, hogy 1369 és 1389 közt alig egy-kettő kivétellel mind nevet változtattak²⁴. Természetesen a függött össze ez az állapot a románok pásztor foglalkozásával, mely állandó helyváltogatást kívánt. A XV. század közepén is még így kóboroltak román juhásztorok a Mezőségen, ahol egyik évről a másikra nyomuk vész, mert továbbállottak

¹⁶ Kadlec i. m. 123–134. l. A balkáni oláh pásztorkodás irodalmát felsorolja Tamás i. m. 15–16. l. (jegyzetben).

¹⁷ A. Malaschofsky: Einflüsse des Hirtenlebens auf die Entwicklung von Volk und Staat in Rumänien. Südostdeutsche Forschungen, Lipcse, 1939. III. 810. s köv. l.

¹⁸ Mályusz Elemér. A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok, 1939., 265. l.

¹⁹ FM. 79. l.

²⁰ FM. 28. l.

²¹ FM. 3., 9., 11., 21., 22., 24., 25., 26., 28., 31., 32., 36., 38., 40., 41., 42., 43. lapokon.

²² *Oláhtelek* (1283), *Illye*, *Szád*, *Fenes* (Hunyad megye 1292), *Fülesd*, *Enyed*, *Dálya*, *Ompoica* (Alsófehér megye 1293), *Tohán v. Oláhteleki* (Brassó megye 1294), FM. 28., 36–42. l.

²³ FM. 166. l.

²⁴ FM. 221–223. és 360–362. l.

új legelőt keresni. Szentpáli Mihály Kolozs megyei birtokos 1461-ben azt feleli a királyi adószedőknek, hogy tavaly fizetett ugyan birtoka után juhötvenedet, „sed presenti anno caret Valachys”²⁵. Bár a magyarországi fejlettebb birtokviszonyok közt a nomadizálás elé szinte leküzdhetetlen akadályok emelkedtek, a románok mégis folytatták vándorlásukat, ha másként nem, legalább a transzhumálás formájában. 1357-ben például a sólyomkövi vár (Bihar megye) román pásztorai Nyircsaholy környékén makkoltattak²⁶, ugyanezen évben a Szatmár megyei Kérsemjén²⁷, 1374-ben pedig a Zemplén megyei Mészpest körül²⁸, tehát a román települési területtől jó messze találunk legeltető román pásztorokat.

A középkori román települések alkalmazkodtak ehhez az életmódhoz. Ahol az ilyeneket részletesebben ismerjük, — a legtöbbet Krassó és Temes megyékből — egytől-egyig jellegzetesen kis lélekszámú tanyák. A Himfiek Krassó megyei 22 román tanyája közül 1389-ben csak 4 bírt húsznál több jobbágycsaláddal, míg 8 tanyán egyenként tíznél kevesebb család élt²⁹. A Krassó megyei Vaja birtokon 1378-ban egyik kenézfaluban 5, a másikban szintén 5, a harmadikban 4, a negyedikben 8 jobbágy lakott.³⁰ A XVI. század elejéről ismerjük a felső Béga-völgy román falvainak népösszeírását, egyikben sem lakott 25 jobbágnál több, ellenben alig volt olyan, amelyikben 10-nél többet találtak volna a számlálók. 6 városkában és 122 faluban (a valóságban csak tanyák voltak) összesen 1.642 jobbágyot írtak össze³¹. Bihar megyében a XVI. század közepén mintegy 750 falu állott, ebből kerekén 350 a magyar, 300 a román néptalajra esett. Viszont 1552-ben az adórovók a magyar települési területen 10.237, a román települési területen 1.644 jobbágyportát találtak³². Mivel az adatok hitelességéhez kétség nem férhet, a falvak és a jobbágyporták arányából világosan látjuk, hogy a síksági földművelő magyar telepek egyenként sokkal népesebbek voltak, mint a románok falunak alig nevezhető tanyái. Hasonló arányokkal találkozunk a Balkánon is. A már említett decani klostor uradalmához 40 falu és 9 katun tartozott, a falvakban 2.166 iparos és földműves szerb család, a katunokban 266 román pásztorcsalád lakott, tehát míg egy falura 54, addig egy katunra csak 29 család esett³³. De nemcsak a csekély lélekszám különbözteti meg a pásztortanyát a falutól, hanem maga a települési rendszer és az épületek is. A román pásztorok kunyhóit a XIV. században Magyarországon inkább sátraknak, mint házaknak tekintették. „Wlachi scismatici, quorum nonnulli in pascuis et tentoriis habitant, animalia, quibus habundant, pascendo” — olvassuk egy 1373-ban kelt pápai oklevélben a Szörény megyei románokról³⁴. De sátraknak nevezik építményeiket Dalmáciában is: „figendo tentoria”, azaz sátrat ütve szállnak meg román pásztorok Trau határában. Sőt a *katun* szó maga is előfordul a Balkánon *sátor* jelentésben³⁵. Ezeknek a pásztorkunyhóknak egyenes utódai a balkáni

²⁵ Z. Păclișanu: Un registru al quinquesimesimii din 1461. (Omăgiu fraților A. și I. Lapedatu, Bukarest, 1936.), 602. l.

²⁶ FM. 135. l.

²⁷ FM. 134. l.

²⁸ FM. 253. l.

²⁹ FM. 360–362. l.

³⁰ FM. 277–278. l.

³¹ PK. 503–505. l.

³² Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp. 1940., 187–189. lapok és Adattár.

³³ Kadlec i. m. 149–150. l.

³⁴ FM. 247–248. l.

³⁵ Dragomir Vlahii și Morlacii. 37. és 71. l.

cincárok (macedo-román nomádpásztorok) boglya alakú kalibái, melyeket tízével-húszával vernek fel ideiglenes pásztorszállásaikon ma is.³⁶ Magyar területen a „katon” szó ismeretlen, helyette még a románok is a magyar eredetű „szállás” (sălaş) elnevezést használják. „Descensus in alpinibus”, „locus estivalis” vagy „allodia seu stationes estivales pecorum vel hospicia vulgo zallas”³⁷ néven elég gyakran fordulnak elő román pásztorszállások középkori okleveleinkben, s kétségtelenül még nagyobb számban találkozunk velük, ha a magyarországi román településnek első, kezdetleges szakasza le nem zárult volna már akkorra, mikor a részletesebb adatok jelentkezni kezdenek. Ne felejtjük el azt sem, hogy a Hunyad és Bihar megyei román hegyifalvak sajátos települési rendszere és háztípusa csak részben magyarázható a földrajzi körülményekkel, mert kétségkívül a ma már kihalt levő pásztorelet településtörténeti emlékeit is kell látnunk benne³⁸.

A balkáni és magyarországi román pásztorkultúra kapcsolatainak bensőségét még a fentieknél is meggyőzőbben bizonyítja a románok „nemzeti” adóneme, a juhötvened. A szerb királyoknak négy oklevelében is részletezve van ez az „oláh jog” (*zakon vlachom*) értelmében fizetendő adó, mely lényegében 100 juh után 2 juh és 2 bárány, vagy 50 juh után egy bárányos és egy meddő juh adásából áll³⁹. Amint a banjai kolostor adománylevelében a király kifejezetten megmondja, hogy a románok, más adózóktól eltérően, nem a nagy, hanem a kis tizedet (azaz az ötvenedet) fizetik⁴⁰, éppen olyan határozottan kimondja nálunk pl. a váradi káptalan 1374-ből származó jogszabálykönyve, hogy a románok „differunt omnino ab Hungaris in dandis collectis”⁴¹. Az ötvenedet, melyet nálunk „quinguesima”-nak, a Balkánon pedig „travnina”-nak (azaz fűpénznek)⁴² neveztek, a szerbiai és horvátországi oklevelekkel teljesen egybehangzólag állapítja meg nemcsak egy 1446-ból származó oklevelünk (de quinquaginta vero ovis unum ovem cum uno agnello solvere deberent)⁴³, hanem a tordai országgyűlésen kelt 1548. VIII. tc. is, mely az ötvened szedését először szabályozta országosan. Ennek értelmében 50 juh után 1 bárányos és egy egyéves juh, 100 után 2 bárányos és egy egyéves juh fizetendő⁴⁴. Magyarországon már korán (első adat 1331-ből)⁴⁵ szokásba jött az ötvenednek pénzben való megváltása, sőt egyes (egyházi) birtokokon ötvened helyett a juhok tizedét szedték.⁴⁶ Ez azonban nem változtat azon, hogy a szerbiai travnina és a magyarországi quinguesima egy és ugyanazon adónem s eredeti formájuk-

³⁶ Kadlec i. m. 125. l.

³⁷ FM. 171. és 286. l., M. 630. l.

³⁸ La Transsylvanie, Bukarest, 1938. 712. és 747. lapok. A tényekből levont következtetések az idézett műben azonban tévesek.

³⁹ Kadlec i. m. 136–137. l., Dragomir Vlahii din Serbia. 285–291. l.

⁴⁰ Kadlec i. m. 136. l., Dragomir Vlahii din Serbia. 285. l.

⁴¹ FM. 256. l.

⁴² FM. 40. l. Dragomir Vlahii din Serbia. 296. l., Vlahii și Morlaci. 68. l.

⁴³ Oklevéltár a Bánffy család történetéhez, I. Bp. 1908. 653. l. Horvátországban: „na leto travarinu od sto ovac po dvi”. Dragomir: Vlahii și Morlaci. 68. l.

⁴⁴ Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae, I. Bp. 1875. 238–241. l. Bár az adatok meglepően összevágtnak, az ötvenedről monográfiát írt A. Doboși (Datul oilor. Academia Româna, Studii și Cercetări XXVIII., Bukarest, 1937. 5. l.) azt állítja, hogy az ötvened balkáni eredete bizonytalan, mert Szerbiában és máshol a Balkánon csak szórványosan fordul elő, míg Magyarországon általános, ahol csak románok laktak. Ezzel szemben láttuk, hogy az ötvened a Balkánon nemcsak, hogy nem szórványos, hanem egyenesen gyakori és szabályosan megfelel a magyar ötvenednek.

⁴⁵ FM. 70–71. l.

⁴⁶ FM. 256. l.

ban hajszálpontosan megegyeznek. Magyar területen már 1256-ban úgy szerepel, mint a románok egyetemes adója⁴⁷ bár „quingagesima” néven először csak 1293-ban fordul elő⁴⁸. Az már csak a párhuzam teljességének szempontjából fontos, hogy a szerbiai és magyarországi románok mellékadói is azonosak (tejtermékek, báránybőrök és gyapjúszőttes-féleségek, lovak stb.)⁴⁹.

Amennyire a román társadalom legrégebbi formáit ismerjük, társadalmi tekintetben sincs különbség a balkáni és a magyarországi románság közt, érte ezalatt természetesen azt a társadalmi rendszert, melyet a bevándorló románság magával hozott Magyarországra. Ennek a kérdésszövevénynek vizsgálatánál mindenekelőtt arra kell figyelemmel lennünk, hogy a románok, mikor mind a Balkánon, mind Magyarországon a történeti forrásokban megjelennek, nemcsak államjogi, hanem magánjogi függésben vannak az uralkodóktól, akik itt is, ott is quasi földesuraik a tulajdonukat képező hegyekben pásztorkodó románoknak. A társadalmi élet alakító erői tehát nemcsak a belülről induló fejlődés irányában hatnak, hanem számolnunk kell az uralkodói hatalommal és szándékkal is, mint alakító erővel. Nem állnak adatok rendelkezésünkre, melyek birtokában akár a népvándorláskori, akár a szerb vagy bulgár államalakulást közvetlenül megelőző korbéli román társadalmat rekonstruálhatnánk. Egyedüli támaszpontunk az az analógia, melyet az ősi nomád állapotban élő balkáni románság és a vele foglalkozás és valószínűleg vérség tekintetében közeli rokon albánság társadalmá kínál. Ennek alapján feltételezhetünk az ősrómánságnál is bizonyos vérségi kötelékek által összetartott nagycsaládi, esetleg nemzetségi szervezetet, melyen belül a pásztornépeknél gyakori vagyonszövetségnek is kifejlődhetek bizonyos formái. Ezt a feltevést történeti adataink közül az látszik alátámasztani, hogy mind a balkáni, mind a magyarországi román pásztorközösségek, illetőleg szállások a mindenkori vezető nevét viselik (Szerbiában pl. *Vlasi Ratisievci, Lepcinovci, Tudoricevci, Kostadinovci, Goilovci*⁵⁰ vagy *katun Sisatovci, Proilovci, Ursulovci, Vojsilci*⁵¹ stb. Magyarországon *Pribifiamiklósfalva, Supafalva, Nekcsfalva, Jánoskenézfalva, Kecsfalva, Fileskenézfalva*⁵² stb., vagy végül Havaselvén *Tiganesti, Tamaseni, Pascani, Onicianii, Cristesti, Borasti*⁵³ stb.), mely esetekben oklevelesen ismerjük azt az akkor élő személyt, akiről a falu nevét kapta, tehát az illető fontosabb szerepet töltött be a névvel jelzett közösség életében, mint teszem egy alkalmilag, esetleg bizonyos időtartamra választott falusbíró. A szláv és román változatokban (pl. *Vlasi Kostadinovci* vagy *Onicianii, Cristesti*) kifejezésre jutó szemlélet még nem topográfiai, azaz nem annyira a megtelepült területre s a névadónak ahhoz való birtokosi viszonyára, hanem inkább a népnek és a vezetőnek kapcsolatára vonatkozik, mintha azt mondaná, hogy „Kostadin népe”, „Onică emberei” vagy „Cristeák”. Röviden: ez a névadási mód azt sejteti, hogy a névadó családfeje, nemzetségfeje, esetleg törzsfője szerepet játszhatott. Ebben a nézetünkben megerősít az is, hogy a románság ezt a szemléletet egyes falvakról, telepekről nagyobb területekre is átvitte, elég ha itt utalunk

⁴⁷ „Regalis proventus ex parte Siculorum et Olacorum in pecudibus, pecoribus et animalibus quibuslibet”, FM. 25. l.

⁴⁸ FM. 40. l.

⁴⁹ Kadlec i. m. 136. l., Dragomir. Vlahii din Serbia. 285. l., FM. 70. és 256. l.

⁵⁰ Dragomir: Vlahii din Serbia. 286. l.

⁵¹ Uo. 288. l.

⁵² FM. XIX. l.

⁵³ D. C. Arion: Cnejii (chincjii) români. Bukarest, 1938. 26. l.

Litva föld, Bogdania (Moldva régi neve) vagy *Besszarábia* esetére, mely elnevezéseknek Litovoj, Bogdán és Baszaraba vajdák személyével való összefüggése világos. Talán újabb támpontokat nyújtaná a román nyelvnek és néprajznak társadalomtörténeti szempontú vizsgálata is, de hangsúlyoznunk kell, hogy évezredes távolságba merült társadalmi jelenségek felderítésére a nyelvészet és a néprajz tudománya csak akkor használható, ha hiteles történeti adatok bizonyító ereje is hozzájárul eredményeikhez. A mi esetünkben azonban ez reménytelennek látszik. A szerbiai románság, feltűnésekor (XII. század vége) már a kezdetleges nagycsaládi, nemzetiségi szervezet fokát túlhaladta. Egyrészt a királytól való függés nyírbálta meg a nemzetiségi vezetők hatalmát, másrészt társadalmi differenciálódás nyomai kezdenek mutatkozni soraiban. A vérségi kapcsolatokon nyugvó nemzetiségi szervezeten belül a vezető, mint más hasonló ősi társadalmakban, a vezetett nép fölött élet és halál ura volt, ő határozta meg népe települési helyét, ő választotta meg a legelőket és ő osztotta be alattvalói munkáját. Hatalmát a nép véneivel együtt, azok megkérdezésével, de a tanács megfogadásának kötelezettsége nélkül érvényesítette. Ezzel szemben a középkori Szerbia románsága fölött ezeket a jogokat a szerb király gyakorolta, s amennyiben a kolostor javára földesúri hatóságáról lemondott, jogainak egy részét a kolostorra és nem a románok vezetőire származtatta át. Így például semmi nyomát nem találjuk annak, hogy a szerbiai románok vezetői népük fölött bíraskodtak volna. Kisebb ügyekben a kolostor főnöke (ha a románok a kolostor népei közé tartoztak), főbenjáró esetekben azonban még a kolostori románok felett is a király bíraskodott.⁵⁴ Így a románok vezetőinek és véneinek legfeljebb az ún. békebírói hatáskör maradt fenn, ez azonban a nép fölött semmi hatalmat nem jelentett. A román pásztorok szabad költözési joga, akár a nép összességének, akár a vezetőnek elhatározásáról van szó, a középkori Szerbiában szintén nem létezőnek tekinthető, hiszen éppen azért sorolják fel az oklevelek a román pásztorok neveit, hogy továbbvándorlásuk könnyebben megakadályozható legyen. Végül a pásztorok közösség munkabeosztása sem a vezetőtől függött, hiszen az oklevelek azt részletesen, királyi paranccsal szabályozzák, a vezetők csak ennek a felülről rendelt beosztásnak az ellenőrzését végzik.⁵⁵ A románság vezető rétege ilyenformán maga is földesúri függésbe került a királlyal vagy a kolostorral szemben és a törzsfői hatalom helyett a földesurat képviselő tisztviselő hatáskörével kellett beérnie. Lehetséges, hogy egyes román pásztorcsoportok, amelyeknek sikerült a szerb állam határain túlvándorolni, ideig-óráig visszakérültek az ősi szervezetbe és vezetőik is visszanyerték törzsfői hatalmukat, de mihelyt sor került az új haza kereteibe való beilleszkedésre, ami a nomadizálás lehetőségének fentebb említett csökkenésével menthetetlenül együtt járt, a románság elvesztette a hazátlanság árán szerzett függetlenséget és vezetőivel együtt újból földesúri hatóság alá került. Valóban nem ismerünk a középkori Balkánon egyetlen román csoportot, törzset, mely a maga életét idegen államhatalmi vagy akár földesúri beavatkozástól mentesen folytathatta volna. Eltekintve a középkor nagyrészn át bizánci érdekkörben fejlődött déli románságtól, mely minket ezúttal nem érdekel, a bosznia-hercegovinai és bulgáriai románságról sincsenek állításunk ellenkezőjének feltételezésére jogosító adataink. A bulgáriai románság társadalmi

⁵⁴ Kadlec i. m. 161-162. l.

⁵⁵ Dragomir Vlahii din Serbia. 285. l.

életéről úgyszólván semmit sem tudunk, a XII. század végén kitört nagy lázadásban részt vett románság igazi szerepe és társadalmi, politikai súlya máig vitatott, homályos kérdés⁵⁶. Boszniában kétségtelenül volt a románságnak egy aránylag szabadabban mozgó rétege, éspedig a sót és egyéb árukat szállító fuvarosok⁵⁷, jogi helyzetükből azonban a források szűkszavúsága miatt lényegesen nem mondhatunk. Viszont ami keveset tudunk az orthodox balkáni szláv államok román lakosságáról, az mind a balkáni románság egységes jellegét domborítja ki. A Boszniából a raguzai tengerpart felé húzódó románoknak éppen úgy katunjai vannak⁵⁸ s az említett sófuvarosok kivételével éppen úgy pásztorok, mint a szerbiaiak. A Horvátországba, Dalmáciába és Magyarországra vándorló románság ugyanazt a pásztor-kultúrát vitte magával, mely ősi életterületén, az ortodox balkáni szláv országok földjén annyira jellemzően kialakult.

Említettük, hogy a törzsi vezetők hatalmának csökkenése mellett a középkori balkáni románságon belül társadalmi rétegződés kezdetei figyelhetők meg. Szerbiában a királyi oklevelek kétféle románt különböztetnek meg, a *vojnikut* és a *kjelator*.⁵⁹ A *vojnিক* rétege előkelőbb, mentesítve vannak a munkaszolgáltatásoktól és fő kötelességük a pásztorok felügyelése. Külön törvényük a „*vojnिक* jog” (*vojnicski zakon*), mely emlékeztet a magyarországi románok „kenézi jog”-ára. Ami a románság másik társadalmi osztályát illeti, az nagyjában a mi jobbágyságunknak felelt meg, a földmivelő jobbágytól (Szerbiában *merop*) a *kjelator*t csak pásztor-foglalkozása különböztette meg. A foglalkozás azonban éles határt vont a két, társadalmilag legalól elhelyezkedő réteg közé, mert a szerb királyok tiltották a földmivelő és pásztorok közötti házasságot⁶⁰, kétségkívül a gazdasági élet egyensúlyának megóvása céljából. Ezzel természetesen egyúttal a szerb —román népkeveredést is akadályozták, ami csak akkor indulhatott meg, mikor a románok fokozatos helyhezkötésével a különbségek kezdtek elmosódni. A *kjelatorok* kötelessége egyrészt a király, ill. kolostorok nyájainak őrzéséből, másrészt bizonyos munkaszolgáltatásokból (gyapjúfeldolgozás, kaszálás, fuvarozás) állott. A *kjelator* elnevezés (vö. a mai román *călător* = utazó, vándorló) maga is bizonyos mértékig a románok nomád életmódjának, másrészt talán arra a szerepre is utal, amit a balkáni románság, mint fuvarosnép, a középkori gazdasági életben betöltött. Valószínűleg igaza van *Iorga* Miklósnak, aki a történeti forrásokban először jelentkező románok „*Vlchoi hoditai*” elnevezését a szerbiai *kjelator*okkal hozza kapcsolatba⁶¹. Tanulmányunk szempontjából külön hangsúlyoznunk kell azt, hogy a szerbiai románok két társadalmi rétege, valamint vezetőik közt nem a jobbágy és a földesúr viszonya állott fenn, mindnyájan egyként függöttek a királytól vagy attól, akinek a király elajándékozta őket. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy a *vojnिक* vagy a sokféle névvel illetett vezetők megkülönböztetett társadalmi helyzetében valamilyen lesüllyedt születési arisztokráciának az emléke lappang.

⁵⁶ Jirecek K. J.: A bolgárok története. Nagybecskerek, 1889., 206–219. l., N. Iorga: Istoria Românilor din Peninsula Balcanică. 21–23. l., teljesen tévesen, magyarázza; l. még: C. C. Giurescu: Istoria Românilor. I. (Bukarest, 1935.) 296–308. l. (bibliográfiával.)

⁵⁷ Dragomir: Vlahii și Morlacii. 68–69. l.

⁵⁸ Ugyanott: 71–72. l.

⁵⁹ Dragomir Vlahii din Serbia. 285. és 298. l.

⁶⁰ Dragomir Vlahii din Serbia. 288. l.

⁶¹ N. Iorga: Insemnările unui istoric cu privire la evenimentele din Balcan. Analele Academiei, Sectia Istorică, 1913., 733. l.

A balkáni románok élén álló vezetőt a középkorban időnként és területenként másként nevezték. A szerb forrásokban *sudce*⁶², *knez*⁶³ vagy *premiĵur*⁶⁴ a neve, a görögök már a XI. században a szláv *celnik* névvel jelölik⁶⁵, ez a mai napig is a macedo-román pásztorközösség vezetőjének elnevezése⁶⁶, de a középkor folyamán a dalmáciai románoknál is találkozunk vele, sőt elvéve Szerbiában is előfordul⁶⁷. Boszniában és onnan nyugatra gyakori a *katunar*⁶⁸ név, ritkább ellenben a *vladika*.⁶⁹ Már itt külön kiemelendőnek tartjuk, hogy a románok élén álló *vojvoda* (vajda) kizárólag a magyar király országaiban jelentkezik. Magyarországon egyébként az egyetlenegyszer előforduló *sondi*⁷⁰ (bíró, vö. a szerbiai sudce-val) mellett a románok vezetőit *vajdáknak* és *kenézeknek* hívják. Mindezek az elnevezések kivétel nélkül szláv eredetűek, vagy — mint a latin — görög *premiĵur* és az ősbalkáni *katunor* — szláv alakot mutatnak fel. Arra, hogy a románok vezetőjüket saját nyelvükön nevezték volna el, egyetlen esetet sem ismerünk: a vegliai románok főnökei „*kapi*” nevet viselnek 1468-ban⁷¹, de ez sem román, hanem olasz eredetű. Ide számíthatjuk az albánban is meglévő „*bac*” (jelentése: főjuhász) nevet, mely ma is élő román szó és a katunnal egyetemben ősbalkáni eredetű⁷². A középkorban azonban tudtunkkal ezzel az elnevezéssel a román vezetőket sehol nem jelölték. A pásztorközösségek élén álló egyén megjelölése tehát a legnagyobb következtetlenséget mutatja, ami magában is bizonyítéka annak, hogy az ősi román szervezet felbomlóban volt és helyébe nem lépett olyan új, amely egyetemes érvényre juthatott volna. A balkáni románság északi ágának népi, társadalmi és területi egysége a középkor második felében, miután a déli ág már évszázadokkal előbb elszakadt, felbomlott, s a szétvándorló töredékek megszűnt együvé tartozásának emléket csak a közös foglalkozás, a vándorpásztorkodás és a közös nyelvjárás tartotta fenn. A nyelvészek egybehangzó megállapítása szerint a bulgáriai, szerbiai, bosznia-hercegovinai, dalmáciai, horvátországi, isztriai és magyarországi románság (beleértve természetesen a későbbi havaselveket és moldvaiakat is) egyaránt az északi, ún. dákromán dialektust beszélte a középkorban⁷³. Ma a Balkánon egyedül az isztriai románok képviselik a románság északi ágazatát, a többiek szétszóródtak, beolvadtak a környező népekbe vagy elvándoroltak. Amíg a Balkánon az újkor elejére már hírmondónak is alig maradt belőlük, a Dunától északra egyre sűrűbben tűnedeznek fel a történeti forrásokban. Láttuk, hogy a balkáni és magyarországi románságot a nyelvi és kulturális szálakon kívül szoros társadalmi szervezeti kapcsolatok fűzik össze, melyeket csak egyféleképpen értelmezhetünk: *a magyarországi*

⁶² H. I/2. 771–772. l.

⁶³ H. I/2. 796–800. l.

⁶⁴ A szó eredetére nézve: Kadlec i. m. 146. l.

⁶⁵ Iorga: *Istoria Românilor din Peninsula Balcanica*. 17. l.

⁶⁶ Kadlec i. m. 130. l.

⁶⁷ Kadlec i. m. 147. l.

⁶⁸ Dragomir Vlahii și Morlacii. 71–72. l.

⁶⁹ Ugyanott: 30. l.

⁷⁰ FM. 71. l.

⁷¹ Dragomir Vlahii și Morlacii. 72. l. Ott az áll, hogy a „*capi*” román szó, de nem úgy van, mert a román „*cap* = fej” szónak többese, „*capete*” lenne.

⁷² Tamás i. m. 140–141. l.

⁷³ Capidan i. m. 109. l.

románok egyenes utódai a középkor utolsó évszázadai alatt idevándorolt észak-bal-káni románoknak.

II. Bekapcsolódás a magyar társadalomfejlődésbe

A KÖZÉPKORI MAGYAR BIRODALOM területére – akár saját kezdeményezésből, akár magyar részről kiinduló telepítési akciók során – bevándorló románságot úgy kell tekintenünk, mint akik elhagyván addigi hazájukat, egyúttal mindazoktól az államjogi, de főként földesúri kötelekektől megszabadultak, amelyeknek addig alá voltak vetve, tehát a magyar királysággal szemben éppen olyan jogállásban voltak, mint pl. a szintén bevándorolt szászok vagy jászok. Éppen ezért teljesen azonos elbánásban részesültek a középkori Magyarország többi nemzetiségeivel. Mivel pedig a XIV. századig idegen telepesek behozatala kizárólagos királyi jog volt⁷⁴, a románok is bevándorlásukkal egyidejűleg királyi népekké váltak, élvezve az ezzel járó kiváltságokat és vállalva jogállásuk kötelezettségeit. Bizonyítja ezt nemcsak az, hogy a birodalom legészakibb szögletétől a legdélibb sarkáig, Máramaros és Árva megyéktől a dalmát tengerpartig egyaránt megtaláljuk a „királyi oláhokat” (Olachi regales)⁷⁵ s hogy hazánkban az első románok mind a királyi birtokain tűnnek fel⁷⁶, hanem az is, hogy a juhötvened az egész középkoron át a királynak fizetendő adó volt, melyet még magánbirtokokon is szedtek⁷⁷ s melynek elengedése külön királyi kegynek számított⁷⁸. De minden további érvelést fölöslegessé tesznek azok az okleveleink, melyekben egyházi és világi birtokosok kérelmére királyaink *kivételesen* megengedik románok telepítését,⁷⁹ s főként III. Andrásnak azt az intézkedését kell megemlítenünk, mellyel minden magánbirtokra települt románt egy királyi uradalomba vitet vissza.⁸⁰

A románok betelepítése minden kétséget kizárólag elsősorban honvédelmi célt szolgált. Feltűnésük pillanatától kezdve a királyi románok mindenütt katonai szolgálatot teljesítenek. A fogarasiak már 1213-ban külföldi hadjáratban vesznek részt a szebeni ispán seregében⁸¹ és 1260-ban ott harcoltak a magyar király mellett a morvamezei ütközetben⁸². A XIV. század óta a déli határmenti várak népe jórészt románokból állott⁸³, románok harcoltak Nagy Lajossal a tatárok, litvánok, sőt a vérükből származó hűtlen moldvai vajda ellen is⁸⁴, ugyancsak román kenézek szerepelnek Zsigmond, Albert, I. Ulászló királyaink és főként a szintén kenéz származású Hunyadi János törökellenes hadjárataiban. Katonai szervezetben éltek a

⁷⁴ Mályusz i. m. 399. l.

⁷⁵ Máramarosban 1336: „Volahi servientes regis”, FM. 77–78. l., Árva és Likava királyi várak oláhjai: Kadlec, i. m. 495. l. (1474.), Horvátországban „olahi regales” (*olahus* magyaros forma!), Dragomir Vlahii și Morlacii. 21–29. l.

⁷⁶ FM. 3–28. l.

⁷⁷ Páclisanu i. m.

⁷⁸ FM. 40., 133–134., 144., 201. l. stb.

⁷⁹ FM. 36–41. l.

⁸⁰ FM. 38. l.

⁸¹ FM. 22. l.

⁸² FM. 26. l.

⁸³ Erre vonatkozólag most folyó kutatásaim eredményeit közlöm, melyek rövidesen napvilágot látnak *A magyarországi románság települése a középkorban* címen.

⁸⁴ FM. 178–180., 319. l.

horvátországi románok is a középkorban⁸⁵. Ha tekintetbe vesszük, hogy a balkáni görögkeleti államokban a románságnak ilyen intézményes hadi szolgálatáról nem tudunk, sőt minden adat arra mutat, hogy ilyen szolgálatot nem is teljesítettek, különösképpen kell tartanunk ezt a tüneményt. Teljesen mellőzve a régi, romantikus román történészeknek azt az állítását, hogy a honfoglaló magyarok már fejlett katonai szervezetben találták itt a románokat, komolyabban kell foglalkoznunk azzal az újabbban mind sűrűbben kísértő magyarázattal, hogy a Balkánról kiinduló románság a XII. és XIII. század folyamán a havaselvi síkságon tanyázó türk népek (besenyők, kunok) politikai befolyása alá került s ezek neveltek volna a békés birkapasztorokból harcias katonanépet. Az elmélet felvetői és védelmezői elsősorban nyelvészeti adatokra támaszkodnak, felhíva a figyelmet a középkori havaselvi, moldvai és erdélyi románság vezető rétegében sűrűn előforduló türk eredetű személynevekre, elsősorban a havaselvi román államot megalkotó *Baszaraba* vajda kétségkívül valamely török nyelvből megfejthető nevére⁸⁶. Bár a szóban forgó személynevek aránylag kis százalékát képezik középkori román személynév anyagunknak⁸⁷, jelentőségük mégsem kicsinyelhető le, annál kevésbé, mert hiteles történeti adatok beszélnek a balkáni és havaselvi románság korai kapcsolatairól a besenyőkkel, illetőleg kunokkal⁸⁸. Ennek ellenére nem oszthatjuk a véleményét azoknak, akik hajlandók az egész középkori román vezetőréteget s egyúttal a román katonai szervezet létrejöttét is besenyő vagy kun eredetűnek tekinteni. Ezt talán feltétel nélkül akkor, ha pl. a horvátországi, tehát vándorlásai során türk népekkel feltehetőleg szorosabb kapcsolatba nem került románság katonai szervezete lényegesen más vonásokat mutatna föl, mint a magyarországié vagy teljesen hiányoznának, minthogy azonban a kettő közt a hasonlóság feltűnően nagy⁸⁹, a románság katonai nevelésének színhelyét a magyar birodalom határain belül, elsősorban a királyi várszervezetekben kell keresnünk. Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy az északi románság harci erényeinek egyik forrását ne keressük a türk népek határában. Éppen a románság magyarországi úttörői, a fogarasiak, jellemzően mindig besenyőkkel együtt jelentkeznek a korai oklevelekben, sőt szállásaik szomszédosak is voltak a székelyföldi besenyők területével⁹⁰, ami joggal enged arra következtetni, hogy a fogarasi románok a besenyő hatalomnak a XI. század végén történt összeomlása után besenyő vezetés alatt sodródtak Magyarország délkeleti sarkába, ahol a már fennálló Brassó vidéki magyar határvári szervezet keretein belül helyezkedtek el. De ez egyúttal az egyetlen nyoma hazánkban a türk—román szimbiózisnak. Arról például, hogy a XIII. század közepén betelepülő kunok hoztak volna magukkal románokat is, semmit sem tudunk, pedig ha így történt volna, valamilyen történeti vagy nyelvészeti emléke fennmaradt volna.

Adva lévén a románság katonai kötelezettsége, betelepítésüket valamely nagyobb szerű határőrszervezeti rendezéssel kell kapcsolatba hoznunk. Ilyen *terminus post quem*-nek kínálkozik a dél-erdélyi határvidéknek a XIII. század első két év-

⁸⁵ Dragomir, Vlahii și Morlacii. 18–19., 24., 30. l.

⁸⁶ L. Rásonyi: Contributions á l'histoire des premières cristallisations d'Etat des Roumains. Bp. 1936., Mályusz i. m. 411. l. stb.

⁸⁷ Ugyancsak kiadatlan személyes kutatásaim alapján.

⁸⁸ Jirecek i. m. 197. és 212. l.

⁸⁹ Vö. pl. Dragomir Vlahii și Morlacii. 18–19. l. és PH. 73. s. köv. l.

⁹⁰ 1224: *silva Blaccorum et Bissenorum*, FM. 11. l., 1250: *Saxones, Olach, Siculi, Bisseni.*, FM. 22. l., 1260: *Valachi, Bezzennini*, FM. 26. l.

tizedében a kunok ellen történt megerősítése. 1211-ben hívta be II. András király a német lovagokat a Barcaságra⁹¹, 1224-ben tömörítette egységes szervezetbe a szászokat, kivonva és kelet felé tolva az addig közöttük tanyázó székelyeket⁹², majd a Magyarország keleti felének kormányzásával ez idő tájt megbízott Béla herceg (a későbbi IV. Béla király) az eddigi védekező politikát a támadóval cserélve fel, Kunországot (a mai Moldova és Munténia román tartományokat) a magyar birodalomba kebelezte⁹³, a mai Olténia területén pedig, a Kárpátok, a Duna és az Olt közt felállította a Szörényi bányságot.⁹⁴ Ekkor indult meg a magyar telepeseknek a Kárpátokon túlra való kiözönlése, amit régi magyar helynevek Olténia, Munténia és Moldova területén ma is bizonyítanak s valószínűleg ugyanekkor gondolt Béla herceg a dél-erdélyi hegyvidék katonai és gazdasági megszerzésére is. Pásztor-foglalkozásuknál fogva erre a feladatra a legalkalmasabbnak látszottak a románok. Bár letelepítésük körülményeiről részletes adataink nincsenek, a székelyek és szászok megszerzésének körülményeiből következtetjük, hogy az első román jövevények, mint kiváltságos királyi népek, bizonyos autonómiával rendelkező területeken szállottak meg. Az ilyen nemzetiségi kiváltságos vidékeket az egykorú szóhasználat „terra”-nak nevezte (vö. *terra Siculorum*, *terra Saxonum*, Székelyföld, Szászföld), amint hogy valóban a fogarasi románok kerületének a neve a forrásokban „*terra Blacorum*” néven fordul elő s autonómiájának nyomai is fennmaradtak⁹⁵. Hasonló román határvidék lehetett Hunyad megye déli részén Hátszeg földje, mely a XIII. század közepén az ottani románok vajdája után a „*terra Litva*” nevet viselte. Ez utóbbi átnyúlt a Kárpátokon túlra is, mintegy elővédet képezve⁹⁶ s a havaselvi román vajdaság megalapításának legendája nyomán feltételezzük, hogy a fogarasi „roman föld” is a hegyeken áterjedt.⁹⁷ Ezek a hegyeken túli határőrszervezetek szolgáltak később az első román állam alakulásuk magjaiul. A XIII. századi nemzetiségi autonómiák élén ellenőrző közegként királyi ispán (pl. *comes Cibiniensis*, *comes Siculorum*) állott az illető autonómia választott, saját vezetői mellett. Így volt például a hátszegi román földnek a vajda mellett comese⁹⁸ s teljesen azonos az eset Máramarosban is⁹⁹. Úgy látszik, hogy a Fogaras-vidéki románok királyi ispánja a hegyeken túl székel, mert a havaselvi câmpulungi régi katolikus templom egyik sírköve szerint 1300-ban ott temettetett el „*Laurentius comes de Longocampo*”, akit, úgy hisszük, joggal tarthatunk magyar királyi ispánnak¹⁰⁰. Külön kérdés a máramarosi románságé. Máramaros is szerepel „terra” elnevezéssel¹⁰¹, sőt ott is volt ilyen hegyeken túli nyúlvány, a későbbi moldvai vajdaság, mely Máramarossal szoros kapcsolatban állott. Máramaros azonban a XIII. század folyamán pusztá és lakatlan terület volt, betelepítése legfeljebb a század végén indulhatott meg. Annak a nehézsége, hogy Máramarost a fogarasi és hát-

⁹¹ FM. 1. 1.

⁹² FM. 10–12. 1.

⁹³ Makkai László: A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen, 1936.

⁹⁴ FM. 20. 1.

⁹⁵ FM. 3., 9. 1.

⁹⁶ FM. 20–21. 1.

⁹⁷ D. Onciul: Originile principatelor române. Bukarest, 1899.

⁹⁸ Wenzel: Árpád-kori új okmánytár. XII. 174. 1.

⁹⁹ 349: FM. 116. 1.

¹⁰⁰ Giurescu i. m. I. 325. 1.

¹⁰¹ 1360: FM. 145. 1.

szegi „román föld”-del egy nevezőre hozzuk, elsősorban abban áll, hogy a román határvidékeknek az a típusa, ahol nem királyi vár köré, királyi várnagy parancsnoksága alá, hanem autonóm nemzetiségi területként történt a szervezés, a XIII. század folyamán feltehetőleg elenyészett, mert a XIV. században a románokat már mind királyi várak körül találjuk. Azt kell tehát gondolnunk, hogy a máramarosi románságot a XIII. század végén még a régi, éppen kihalóban levő elv alapján telepítették le, annál inkább, mivel a huszti királyi vár már a XIV. század elején sem gyakorolt ellenőrzési jogot minden máramarosi román fölött, más korai királyi várról pedig a megyében nem tudunk, mert ha ilyen lett volna, valószínűleg az adott volna a megyének nevet, mint az a korai alakulású megyéknél Magyarországon általános szokás volt¹⁰².

Mi okozta a régi rendszer megszüntetését, a románoknak autonóm nemzetiségi terület helyett királyi várszervezetben való elhelyezését? Annál jogosabb a kérdés feltétele, mert a XIII. században kialakult autonóm nemzetiségi területek (Szászföld, Székelyföld, Szepesség) általában az autonómia kiterjesztésének és nem csökkentésének irányában fejlődtek.¹⁰³ Ami a két déli román autonómia felosztását illeti, annak okát kétségtelenül a román vajdák hűtlenségében kell keresnünk. Talán Litovoj vajda közismert történetéhez hasonló esemény emlékét őrzi a román Radu Negru-legendája, mely szerint a vajda egész népével elhagyta Fogarasi, hogy a Kárpátoktól délre új hazát keressen.

Már most tudjuk, hogy Litovoj vajda, a Hátszeg-vidéki románok vezetője felázadt a magyar király ellen, de leverték és a harcban maga is elesett¹⁰⁴. Mivel pedig hátszegi comes 1276 után nem fordul elő¹⁰⁵, kétségtelen, hogy a hátszegföldi román autonómia megszűnt, és a vidéket Hunyad megyéhez csatolta a király, amint hogy attól kezdve napjainkig közigazgatásilag állandóan odatartozott. Baszaraba vajda lázadása így okozta a Fogaras-vidéki románság autonómiájának megszüntetését s a vidéknek Fehér megyéhez való csatolását a XIV. század elején. Ezáltal természetesen a vajdai méltóság is elenyészett s a déli határvidéken a román szervezeteken belül nem is találkozunk vele többet. Tudjuk, hogy a máramarosi román vajda, Bogdán is kísérelt meg hátszegi és fogarasi elődeihez hasonlóan lázadást, de a máramarosi román vezető réteg nagy része akkor már (1340 és 1360 közt) annyira azonosította magát a magyar állameszmével s annyira benne volt a sajátos magyar társadalomfejlődés sodrában, hogy autonómiáját, mely rövidesen úgyszólván a kor követelményeinek megfelelően teljesen átalakult, nem veszítette el¹⁰⁶. A román vajdák és kenézek ugyanis felemelkedtek a magyar nemesi társadalomba, a közrománok (forrásainkban: *Olachi populani*) pedig¹⁰⁷, akik királyi nép létükre addig szintén a személyes szabadság állapotában voltak, jobbágyaivá lettek az azelőtt velük egyenrangú vezetőiknek. Erre a fejlődésre alább még részletesen ki fogunk térni.

¹⁰² Szilágyi István: Máramaros megye általános történetéből (Századok, 1889., pótfüzet), 10. s köv. lapok.

¹⁰³ Mályusz i. m. 424. l.

¹⁰⁴ FM. 30. és 32. l.

¹⁰⁵ Wenzel: Árpádkori új okmánytár. XII. 174. l.

¹⁰⁶ FM. 99–102. l.

¹⁰⁷ FM. 146. l.

A XIII. századi román autonómiák élén a királyi comes mellett *vajda* (vojvoda) állott. Említettük már, hogy a román vezetőkre vonatkozó sok elnevezés közt a Balkánon a vajda csak a magyar király uralma alatt álló országokban fordul elő, de a legsűrűbben éppen Magyarországon, tehát a Balkánon kívül. Ezt természetesen is találjuk, ha a vajda szó jelentésére gondolunk („hadvezető”), hiszen a balkáni románságnak eredeti katonai szervezete tudtunkkal nem volt. Mivel pedig a „vojvoda” szláv szó hadvezető értelemben a magyaroknál a honfoglalás óta ismeretes, sőt használatos volt¹⁰⁸ s így nevezték általában az Erdély igazgatására kiküldött magyar királyi tisztviselőt is¹⁰⁹; nyugodtan feltételezhetjük, hogy ezt a szót és a velejáró fogalmat a románság magyar területen kezdte a maga vezetőire alkalmazva is használni, vagy talán egyenesen magyar kezdeményezésből kiinduló elnevezésről van szó, az erdélyi vajda mintájára. Ezt az utóbbi feltételezést támogatja az is, hogy a román pásztorközösségek vezetőinek nevéként a „kenéz” (lat.: kenezius) szó Magyarországon és pedig vitathatatlanul magyar nyelvi formában általánosodott el; a Balkánon a román főnököknek nem volt egységes elnevezése. A „kenéz” szláv eredetű szó már a honfoglalás óta szintén ismeretes volt a magyar nyelvben¹¹⁰ is, a románok által szórványosan máig is használt román alakja (chinez) magyar eredetű.

A román vajdai hatáskörnek leírása már abból a korból maradt fenn, mikor az már szinte anakronizmussá vált. A beregi királyi oláhok közössége 1364-ben azzal a kéréssel járult a királynéhoz (földesurukhoz), hogy engedje meg nekik a máramarosi és más magyarországi oláhok mintájára, hogy közös akarattal vajdát válasszanak, aki minden közöttük felmerült ügyben ítélkezzék s a királynői jövedelmeket és jogokat a megyei ispánnal együtt adminisztrálja¹¹¹. Egy másik oklevélből megtudjuk, hogy a vajda csak kisebb ügyekben (*causae minores*) hozhatott ítéletet, a fontosabb pörök a királyné ispánja elé tartoztak.¹¹² Ez a szervezet kétségtelenül a románok XIII. századi, eredeti helyzetének felel meg, hiszen ilyen joggal éltek az összes többi magyarországi nemzetiségek is. De a XIV. század második felében (a beregi románok fölött még 1380-ban is a vajda ítél)¹¹³ a „*communitas Wolacorum*” és a „*communis voluntas*” már csak üres szölamok, hiszen az eredeti jogi egyenlőség, ami a királyi népek és a maguk által választott vezetők közt megvolt (a székelyeknél, szászoknál, jászkunoknál sok belső harc árán legalább papíron meg is maradt), a beregi románoknál rég túl volt haladva. Tudjuk, hogy a beregi román vajdacsaládoknak akkor már jobbágyaik voltak, akik fölött ők a földesúri bírói széken ítélkeztek¹¹⁴, tehát a vajdaválasztás a jobbágyokba süllyedt románok számára csak gonosz színjáték volt s nem is az ő érdeküket szolgálta, hanem a román vezető családok (a Bilkeiek, Ilosvaiak, Dolhaiak) így akarták magukat kihúzni a megyei törvényszék s más rendes országos bíróságok hatásköre alól, hogy valóságos önbíráskodást érvényesítsenek, hiszen a vajdák csak közülük kerültek ki.

¹⁰⁸ Jakubovich—Pais: Ómagyar olvasókönyv. Pécs, 1928. 6. l.

¹⁰⁹ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp. 1923. I. 55. l.

¹¹⁰ Ugyanott: 16–17. l. Vö. I. Kniezsa: Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen (Archivum Europae Centro Orientalis, I. Bp. 1935.) 169–171. l.

¹¹¹ FM. 177. l.

¹¹² FM. 286. l.

¹¹³ FM. 286. l.

¹¹⁴ FM. 308. l.

Mielőtt áttérnénk a magyarországi románság társadalmának már a fentiekben is érintett válságára, még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy az eredeti állapotban a román vezetők és vezetettek közt, mint általában a magyarországi királyi telepés népeknél, nem állt fenn földesúri függési viszony. Mindnyájuk földesura egyaránt a király volt s a vajda vagy a kenéz egyrészt a királyt képviselte a néppel szemben, másrészt népét a király, illetőleg annak megbízottai (ispán, várnagy, tisz) felé, tehát nem földesúr, hanem tisztviselő volt. Minden arra mutat, hogy a vajdákat és a kenézeket a nép választotta¹¹⁵ és a király vagy képviselője erősítette meg, tehát bírói hatalmukat a nép és a király nevében gyakorolták. Tekintettel arra, hogy a gazdasági létalap, a legelőterület és a telephely a király tulajdona volt, a vajda és a kenéz szerepe mindinkább a királyi tisztviselőség felé tolódott el, s a népnek magának mind kevesebb beleszólása lett kormányoztatásába, ami a vezetőket arra csábította, hogy helyi kiskirályok módjára lépjenek fel. A XIV. század végén már általános a panasz, hogy a kenézek a vezetésük alatt álló népet jobbagyaikként kezelik, új adókkal sanyargatják és földesúri jogokat igényelnek maguknak. A király 1377-ben szigorúan tiltotta ezeket a túlkapasokat¹¹⁶.

De az egyszer megindult fejlődést megállítani nem lehetett. A XIII. századdal kezdődőleg Magyarország társadalmi szerkezete nagy átalakuláson ment keresztül, melynek végeredménye a nemesi és jobbagyi osztályok kialakulása lett. Az általános érvényű változások hatása alól természetesen a románság sem vonhatta ki magát. Elsősorban azok érezték a következményeket, akik magánbirtokosok földjein telepedtek meg.

Említettük már, hogy a XIII. század végén előfordulnak kivételezések az alól a törvény alól, hogy románokat csak a király telepíthet. A polgárháborúk és belső zavarok idején az egyházi és világi földesurak igyekeztek kijátszani a tiltó rendelkezéseket, mert a román pásztorok, különösen a hegyvidéki uradalmakban jelentős jövedelmet biztosítottak a legelőterületek gazdájának. Hozzájárult ehhez az is, hogy a tatárjárás (1241–2.) nagy néppusztításai által okozott űrt a birtokosok csak idegen telepések magukhoz vonásával tudták betölteni s ilyen elemnek elsősorban a Balkánról mind sűrűbben beáramló románság kínálkozott. Természetesen a magánjellelű telepítéseknel a honvédelmi szempont a gazdasági mellett teljesen háttérbe szorult, a földesúrnak munkáskéz és jövedelem, s nem katona kellett. Tudjuk, hogy a királyok megkísérelték ezt a folyamatot, mely egyik fontos felségjogukat csorbította, meggátolni, de sikertelenül. Később kivételként megengedték ugyan a telepítést, de az ötvenedet maguknak tartották fenn s a földesúrnak egyéb jövedelmekkel kellett beérnie. Végül már az ötvened elajándékozása is megkezdődött, bár ezt a XV. században országgyűlési határozatok is tiltották. A király ezzel az utolsó lépéssel teljesen levette kezét a magánbirtokra került románokról, s mikor a XIV. század közepére a nemesség országszerte megkapta a jobbagyai fölötti ítélkezési jogot¹¹⁷, a királyi területekről elkerült románok a földesurak jobbagyivá váltak. A magánbirtokon élő vajda és kenéz ezentúl nem más, ahogy egy

¹¹⁵ FM. 177. l. 1377-ben a király megtiltja az örökösödési joggal *külön királyi kegyből* fel nem ruházott kenézeknek, hogy kenézsegeiket örökítsék. FM. 270. l.

¹¹⁶ FM. 270. l.

¹¹⁷ Legkésőbbben Erdélyben honosult meg az úriszék, azaz a földesúr bírói széke a jobbagyok felett, azt az 1342-ben tartott nemesi közgyűlés és Nagy Lajos király azt követő kiváltságlevele alapították meg véglegesen. L. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Bp. 1899. 97. l.

XV. század eleji oklevél találóan mondja, mint „capitaneus jobagionum”¹¹⁸, azaz mai kifejezéssel élve falusbíró, aki maga is jobbágy, legfeljebb adókedvezményeket élvez a rábízott nép igazgatása fejében. A magánbirtokra került románnak ugyanaz a sorsa, mint a szerbiai kolostorok és nemesek uradalmaiban élő románoké, azzal a súlyosbító kivétellel, hogy itt a király még bírói jogkörének gyakorlásáról is lemondott a földesúr javára.

A magyarországi magánbirtoknak mégis volt a románság életében egy fontos missziója s ez megtelepedésük előmozdítása volt. A magánföldesúrnak volt ugyanis elsősorban érdeke a mozgó, vándorolható románság megkötése, mivel birtoka sokkal kisebb lévén a hatalmas királyi uradalmaknál, a románok nomád életmódjának gyakorlása mindenekelőtt őt fenyegette az értékes emberanyag s a vele járó jövedelem elvesztésével, míg a királyi hegyvidéki területeken a nomadizálás sokkal tovább volt lehetséges. Nem véletlen tehát, hogy az első helyhez kötött román települések Magyarországon éppen magánbirtokokon tűnnek fel¹¹⁹. A románok ősi foglalkozásával járó, úgyszólván velük született életmódnak megváltoztatása nem mehetett könnyen. Említettük már, hogy például a Krassó megyei Himfi-birtokon a román lakosság hogy hullámozott a középkorban a kétféle életforma között. De a nagy következetességgel folytatott akció végül is sikerrel járt s a tulajdonképpeni nomadizmus a magyarországi románok közt már a középkor végére megszűnt, helyet adva a transzhumálás kompromisszumának. Mégis, bizonyos nyugtalanság, állhatatlanság még évszázadokig jellemző vonása maradt a románságnak, hiszen Magyarországnak egy 1634-ben napvilágot látott leírásában ezt olvashatjuk: „*Valachi etiam hanc terram, sed sparsim, sine certa sede incolunt*”¹²⁰. Helyneveink egy típusa elevenen szemlélteti a románság helyhez kötésének egyik, talán leginkább bevált módszerét. Különösen Erdélyben gyakoriak ezek az összetett helynevek, melyeknek első része egy-egy népnév (pl. Magyarapus, Oláhfráta, Szásznyíres). Okleveleinkből megállapíthatjuk, hogy az ilyen ikerfalvak (pl. Magyar- és Oláhbozsárd, Magyar- és Oláhfráta) mind úgy keletkeztek, hogy a meglévő magyar vagy szász falu mellé a földesúr románokat telepített¹²¹, kétségkívül azzal a szándékkal, hogy a megtelepedett magyar vagy szász lakosság példája ösztönözze őket a helyben maradásra. Előfordult persze, hogy a faluvégi román telep hamarosan beolvadt a magyar vagy szász faluba s ilyenkor nem maradt idő az ikernév kifejlődésére. Az erdélyi Mezőség vegyes lakosságú, de magyar nevű falvai nagyrészenek ez az eredete. A hegyvidékeken, ahol nem voltak földművelő magyar vagy szász falvak, más volt a helyzet, ezért őriztek meg az ottani román telepek máig is sok vonást a pásztorszállás jellegzetességeiből.

A földesúri telepítésekkel párhuzamosan, sőt sokkal nagyobb mértékben tovább folytak a királyi telepítések. Ezeknél továbbra is a honvédelmi szempont maradt a vezető. A XIV. század elején azonban a románság szervezésének módja a királyi területen gyökeresen megváltozott. Az elsorvadt királyi vármegye szerepét az autonóm nemesi vármegye vette át, s a királyi tisztviselők hatalma a megmaradt királyi váruradalmakra szorult vissza, melyeknek irányítása a várnagyok kezébe került. A déli határvidéken a megszüntetett két román autonóm terület közül a hát-

¹¹⁸ 1406: „capitaneus jobagionum... vulgo kenez”. OT. 374. l.

¹¹⁹ FM. 27–28., 36–38., 38–39., 41–45. l.

¹²⁰ *Respublica Hungariae*. Elzevir-kiadás, 1634.

¹²¹ FM. XVIII–XIX. l.

szege ilyen váruradalommá alakult át¹²², a fogarasinak átalakulását is csak késleltette, de nem akadályozta meg az, hogy a terület a középkor utolsó két évszázadában többnyire a havaselyi román vajdák hűbértoka volt¹²³. A XIV. században betelepült románság már automatikusan ilyen várbirtokok hatáskörébe került. A törcsvári, salgói (később talmáci), hátszegi, hunyadi, dévai, jófői (dobrai), miháldi, karánsebesi, zsidóvári (lugosi), komjáti, halmosi, illyédi, borzafői, krassófői, kövesdi (az utóbbi kilenc Krassó és Szörény megyékben) várak a déli határon, a turdi, marzsinai, monostori, supáni, suggyiai, cikóvásárhelyi, hodosi uradalmak a Béga-völgyben, a világosvári, csicsói, bálványosvári, görgényi, kövári, huszti stb. az ország belsejében és északon nagyrészt a XIV. században keletkeztek és a várnép rendszeresen román volt bennük és környékükön¹²⁴. De ezek a románok már nem szerveződtek (a kor társadalmi viszonyai miatt nem is szerveződhettek) a régi területeknek megfelelő nemzetiségi autonómiákba. Éppen ezért vajdákat csak a legkritikább esetben találunk élükön s azok sem egyedüli bírói és vezetői népüknek a királyi ispán ellenőrzése mellett, mint régen. A váruradalmak románsága fölött a királyi (vagy ha adományozás folytán magántulajdonba kerül a vár, földesúri) várnagy a főhatóság¹²⁵ és mellette most már a kenézekből és közrománokból álló választott testület végzi a bírótársi vagy közigazgatási feladatokat¹²⁶. A várhoz tartozó románság egy vagy több kerületbe (*districtus*) van szétosztva s ezek a kerületek mint közigazgatási egységek szerepelnek.¹²⁷ A románság továbbra is szabad királyi nép, a kenézek nem földesurai a közrománoknak, hanem megbízott vagy választott bírái és vezetői, a várnagy (rendszerint magyar nemes) irányítása és felügyelete alatt. Hivatásuk azonban a régi, mindenekelőtt a katonáskodás, a határok védelme. Tényleges katonai szolgálatot azonban rendszerint csak a kenézek teljesítettek, a köznép a vár karbantartását, élelmezését és a kenézek hadifelszerelését biztosította adójával, mely továbbra is következetesen a juhötvened¹²⁸.

A váruradalmakon kívül zajló társadalmi válság azonban ezt a szervezetet is megtámadta. A hűbériségből a rendiség felé fejlődő magyar társadalmi formák behatolását maga a királyi hatalom könnyítette meg, amennyiben egyik-másikat, nem zárkozható el a korszellem elől, önszántából honosította meg a román kerületekben. Ilyen jelenség elsősorban a kenézek bírói széke (*sedes judiciaria*), melyen a várnagy, néha azonban magasabb rangú királyi tisztviselők (megyéspán, bán, vajda), sőt ritkán maga a király elnöklelte alatt a kenézek, román papok és közrománok által meghatározott számban választott esküdtek működnek közre,

¹²² 1315-ben a régi állapot emléke még kísért a „comitatus de Hatzak” elnevezésben, de más korbéli román kerületet is neveztek „comitatus”-nak, anélkül, hogy ott megyei szervezet lett volna. Vö. FM. 50., 375. l. Hátszeg váráról, várnagyáról és román várkerületéről lásd FM. 144., 146. l. stb.

¹²³ St. Meteș: Moșiiile domnilor și boierilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria. Arad, 1925, 1464: *districtus regius Fogaras*, 1509: *capitaneus castris terraeque Fogaras universis boiaronibus in sede judiciaria consedentibus*, I. Pușcariu: *Fragmente istorice IV*. Nagyszében, 1907. 64. és 75. l. A havaselyi társadalmi rend hatására kenézek helyett bojárok a fogarasi románság vezetői, de jogállásuk teljesen megfelel a kenézekének.

¹²⁴ Ismételtlen utalok előkészületben levő nagyobb településtörténeti munkámra.

¹²⁵ FM. 123–126., 146. l. stb.

¹²⁶ FM. 146. l., PK. 289. l. stb.

¹²⁷ M. 146., 233. (*universi kenetii et Olachi de quator sedibus, districtibus castris Dewa*), 265. l.

¹²⁸ Hunyad megyei „nobiles et Walachi” csak 1494-ben kaptak felmentést a quinquagesima alól. Lásd Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat Évkönyve II. 36. l. A szörényeségi kerületek kenézei is fizették a várnagyoknak az ötvenedet, lásd FM. 330. l.

mint bírótársak¹²⁹. Ennek az intézménynek eredete kétségkívül a nemesi megyei bírói székekben (*sedria* azaz *sedes iudiciaria*) keresendő s az esküdt bírótársaknak (*iurati kenezii*) a román székeknél általános 12-es száma is a magyarországi különféle társasbíróóságok közös, gyakori jellemzője¹³⁰. Nem valamely régi, a magyar honfoglalást megelőző román jogszokásnak a maradványa a kenézi szék, hanem az egykorú magyar bírói székek egyszerű másolata. Természetesen a „szék” elnevezés sem román, mint azt a vérmesebb román tudósok elképzelik és rendületlenül hirdetik, s nem a románoktól vették át a székelyek és a szászok közigazgatási területeik elnevezésére¹³¹, hiszen az ország legnyugatibb szélétől a keleti határig és déltől északig mindenütt megvolt, hasonló értelemben fordul elő a jászkunoknál és a szepesi tizlándzsásoknál, ahol talán mégsem lehet komolyan román hatásról beszélni.¹³² Jellemző, hogy a legritkábban éppen a román kerületeket nevezik székeknek, rendes nevük a „*districtus*”¹³³.

Nem kétséges, hogy a magyar birodalom területén széltében divatozott jogszokás érvényesült a horvátországi románok bírói székének hasonló jellegű összeállításánál is¹³⁴. Még inkább magán viseli a magyar eredet bélyegét az ún. *krajnikok* (magyarosan karajnokok) intézménye. A román kenézi székeken s általában a kerületi közigazgatásban a pervitel technikai előkészítése és az ítéletvégrehajtás volt ezeknek a tisztviselőknek a feladata¹³⁵. A név első hallásra szláv eredetre mutat, jelentése „királyi ember”. A bökkenő azonban az, hogy szláv államokban a *krajnik* ismeretlen fogalom, sőt a szónak a szláv nyelvekből való magyarázása szintén bizonyos nehézségekbe ütközik. Nem marad más hátra, mint feltételezni, hogy a *krajnik* szó, bár mind a főnév, mind a képző szláv eredetű, román ajkú született és pedig, előfordulásából ítélve magyar területen. Egyébként tökéletesen megfelel jelentésében a magyar „*homo regius*” (jogi ügyletekhez tanúként kiküldött királyi megbízott) elnevezésnek, melynek szó szerinti fordítása¹³⁶. A „*homo regius*” és a *krajnik* szerepköre is fedi egymást. Az intézményt alkalmá vált a románságnak közvetlenül is megismerni, ismét királyi kezdeményezésből. Ugyanis az egyre költségesebbé váló hadviselés anyagi feltételeinek biztosítására a király a kenézek gazdasági emelését látta a megfelelő eszköznek. Ezért azokat a falvakat, melyeket az illető kenéz embereivel megtelepített s melyeknek a telephelyen végzett erdőirtás, majd telepítés fejében kenézségét, azaz a kenézséggel járó jövedelmeit (adókedvezmény, sőt osztalék) elnyerte, életfogytiglan, sőt örökösében is biztosította a kenéznek; kenézi jogában oklevéllel megerősítette. Az ilyen „megerősített kenéz” (*kenezius in prehabito eius keneziatu relictus et in filios filiorum*

¹²⁹ FM. 146. (várnagy elnököl). Hunyad megyei T. R. T. É. II. 29. (az erdélyi vajda elnököl), PH. 59. l. (a király elnököl), stb.

¹³⁰ A megyei „*generalis congregatio*”-kon országszerte 12 esküdt nemes volt a bírótárs, 8–12 nemes a „*sedria*”-n, 12 „*jurati cives*” a városokban, 12 „*törvénytevő*” a székely ispán bíróságán, 12 esküdt a kun székbiroságokon stb. Lásd Hajnik i. m. 70., 80., 87., 105., 125. l.

¹³¹ Iorga, N.: *Histoire des Roumains de Transilvanie et de Hongrie*. Bukarest, 1915. 84. l., *La Transilvanie* 211–214. l., *Arion* i. m. 132. l.

¹³² Hajnik i. m. 105., Fekete Nagy Antal: *A Szepesség kialakulása*. Bp. 1934. 273. l., Vö. Mályusz i. m. 430. l.

¹³³ FM. 146., 233., 265. l. stb.

¹³⁴ Dragomir: *Vlahii și Morlacii*. 30. l.

¹³⁵ Jakó i. m. 174. l., Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. V. Bp. 1913. 62. l., PSz. 93–94. l.

¹³⁶ Hajnik i. m. 159–161. l.

confinnatus)¹³⁷ nem volt kitéve annak, hogy a megtelepítéssel szerzett kenézi jogát (*ius keneziale*)¹³⁸ a várnagy elveszi és másnak adja, vagy halála után idegennek juttatja, és így biztos anyagi alapot kapott a katonai szolgálat költségeinek fedezésére. Mármost az ilyen megerősítést nyomon követte a beiktatás, mely az országos szokásnak megfelelően kiküldött királyi emberek előtt ment végbe¹³⁹. A magyar nemesi társadalom egyik jogszokása így került be a román kenézi társadalom intézményei közé.

Az örökíthető kenézi jog egyúttal dologi joggá változott, osztozni lehetett rajta, ajándékozni, zálogosítani, anélkül természetesen, hogy ezek a műveletek az illető területre vonatkozó királyi tulajdonjogot érinthették volna. A királynak járó adót a kenézség után továbbra is éppen úgy fizetni kellett,¹⁴⁰ s a közrománok továbbra is a király népei maradtak, a megerősített kenéz sem gyakorolt felettük földesúri hatalmat. A közrománok egyenjogú társai voltak ezután is a kenéznek, s bár a magyar nemesi élet fogalomköréből kölcsönzött kifejezéssel a megerősített kenéz jobbágyainak nevezik őket, tételünk igazságát mutatja, hogy pl. a hátszegi kerületi bírói széken 1360-ban egyik ilyen kenéz együtt bíraskodik egy jobbágyának mondott közrománnal, ami, ha az illető valóban jobbágy lett volna a szó közismert értelmében, jogi abszurdum lenne¹⁴¹. Az örökíthető kenézi jog gyakorlása, amint láttuk, a kenézi társadalomban eddig ismeretlen jogi műveletek (zálogosítás, ajándékozás, osztozás stb.) forrásává lett s az ezekhez szükséges jogi formák természetesen ugyancsak az egykorú magyar joggyakorlatból kölcsönöztek. Ajándékozásnál, vásárlásnál a hiteleshely előtti örökbevállás (*fassio*),¹⁴² zálogosításnál, eladásnál a rokonok és szomszédok előzetes „megkínálása”, azaz elővételi joguk biztosítása¹⁴³ stb., mely műveleteknek magyarországi országosan elterjedt megfelelői általánosan ismertek. Érdekes, hogy a hiteleshelynek¹⁴⁴ (közhitelű okiratot kiállító egyházi testület, rendszeren kolostori vagy püspöki káptalan), ennek a sajátosan magyar intézménynek átvételére is történt kísérlet román részről, a pápának 1376-ban egyenesen utasítania kellett a kalocsai érseket, hogy tiltsa el egyházmegyéje területén a görögkeleti papokat közhitelű okiratok kiállításától¹⁴⁵.

A nemesi társadalommal mind szorosabb érintkezésbe kerülő, a nemesi életformákat utánzó román kenézeknek természetes vágya volt, hogy kenézi jogállásuk kötöttségeit levetve, belépjenek a teljes jogú nemesek közé. Ez azt jelentette volna, hogy az eddig tisztviselői vezetésük alá adott közrománok felett elnyerték volna a teljes földesúri hatalmat, adóztatás és ítélkezés formájában. A megerősített kenéz

¹³⁷ FM. 270. I. 1366: *Kenezus per nostras literas regales in suo keneziatu roboratus*, FM. 199. I.

¹³⁸ 1360: *possessiones... ipsum iure keneziatu concernentes*, mert *ex novo plantasset et condendisset*, FM. 146–147. I., 1363: *ipsa possessio Zalasd more aliorum Keneziorum nove extirpationis densitatis silvarum capite iure Keneziatu ipsius... pertineret*. FM. 164. I. stb.

¹³⁹ Különösen tanulságos példák H. I./2. 428., 432. I., ahol egyenesen a királyi emberek közt vannak kenézek.

¹⁴⁰ FM. 330., 480., 481. I. stb.

¹⁴¹ *Bazarab Longus kenezius. Myhul jobagio Bozarab Longi* a hátszegi kerületi bíróságon bíróságnak. FM. 147. I. L. még PK 355. I.

¹⁴² PSz. 14. I., PK. 278., 367. I. stb. A „*fassio*” eredetére lásd Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1919. (VI. kiad.) 372. I.

¹⁴³ Hunyad megyei T. R. T. É. IV. 80. I., a magyarországi általános szokásra Timon i. m. 382. I.

¹⁴⁴Vö. F. Eckhart: *Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*. (Mitteilungen für Österreichische Geschichte IX. Egb. 395. I.).

¹⁴⁵ FM. 262. I.

szilárd anyagi helyzete lehetővé tette, hogy katonáskodást kötelezettségét teljesítve, olyan érdemeket szerezzen, melyek jutalmául elérheti az áhított nemesi rangot. A XIV. század folyamán ritkábban, de a XV. században egyre sűrűbben adományoztak királyaink nemességet a háborúkban magukat kitüntetett kenézeknek, szabad kezét adva nekik a kenézségükhöz tartozó nép fölött, de fenntartva továbbra is bizonyos kötelezettségeket, adó és meghatározott katonai szolgálat formájában. A Mehádia környéki Temeseli Dési kenézcsalád tagjai még mint egyszerű kenézek szerepelnek 1387-ben, mikor a szörényi bán megerősíti őket birtokaikban, kikötve, hogy a juhötvenedet a várnagynak továbbra is szolgáltatassák be rendszeresen. 1390-ben a király már „nobiles kenezii”-nek, *nemes kenézeknek* nevezi őket, s szolgálatuk abban áll, hogy „a többi nemes kenéz szokása szerint” a királyi seregbe egy lándzsást küldenek, személyes részvételüket mint magától értetődőt, meg sem említi.¹⁴⁶ A katonaadás mellett azonban anyagi kötelezettségek is háruáltak a nemesített kenézre. A Macskási nemes kenézcsalád tagjait, több faluból álló uradalom birtokosait, 1454-ben azzal vádolják, hogy „nobiles ipsi censum et munera annualia ut moris keneziatus est, non exsolvissent”, mire ők bizonyítják, hogy a szóban forgó adót és kötelező ajándékokat igenis pontosan fizetik a várnagynak¹⁴⁷. Ilyen adózó, félnemesi állapotban élt a XIV. század végén és a XV. század elején főként Krassószörény és Hunyad megye román kerületeinek sok kenéze. Különösen a XV. században került sor nagyszámú nemesítésre, elsősorban Hunyadi János jóvoltából, aki maga is nemes kenéz család sarja lévén, megértette ennek a feltörekvő rétegnek vágyait és lendületüket kiválóan hasznosítani tudta hadjárataiban. Egész sor Hunyad és Szörény megyei román kenéz szegődött a magyar hűbéres szokásnak megfelelően Hunyadi „familiarisainak”, fegyverhordozóinak, zsoldos, személyes katonahíveinek sorába¹⁴⁸, hogy felhíva magára a nagy hatalmú kormányzó figyelmét, haditettei jutalmául a nemességet elnyerje. Részint már Nagy Lajos király óta, részint Hunyadi korában így kaptak nemességet a Szörény megyei *Temeseli, Csornai, Bizerei, Örményesi, Macskási, Mutnoki* (1376 óta nobilis), *Rakovicai*, a Hunyad megyei *Almásai, Bajesdi, Barbátvizi, Bári, Brettyei, Csolnokosi, Csulai, Farkadini, Fejérvizi, Galaci, Karulyosdi, Kernyesti, Klopotivai, Lindzsinaei, Livádi, Macesdi, Musinai, Oncsokfalvi, Osztrói, Pestyéni, Ponorai, Puji, Riusori, Szacsali, Szálláspataki, Szentgyörgyi, Szentpéterfalvi, Szilvási, Totesdi, Ungor, Vádi, Várhelyi, Zejkányi, Zalasdi* (1362 óta nemes) és *Zejkfalvi* kenézcsaládok¹⁴⁹. A fentiek csak kiragadott nevek, teljes felsorolásukra itt nincs hely. Az ilyen nemesítések annyira gyakoriakká váltak, hogy az oklevelek nem is részletezik azokat a szolgáltatásokat, melyekre a nemes kenézek kötelezettek, csak egyszerűen, ismétlődő formulával utalnak rájuk: „azokkal a szokásokkal, feltételekkel és szolgáltatások-

¹⁴⁶ FM. 330., 375–376. l. — ugyancsak lándzsás kiállítására kötelezettek a máramarosi nemes kenézek 1412-ben: M. 185. l. Egyébként a lándzsás küldése a magyarországi ún. conditionarius nemeseknél már a XIII. század óta közös kötelezettség volt, tehát a román kenézek is országos jogszokást vettek át. Elég ha példának itt csak a szepesi „lándzsás nemeseket” idézzük, akik persze magyarok voltak. Ezekre és más hasonló jogállású nemesekre lásd: Fekete Nagy Antal: Az országos és particularis nemesség tagozódása a középkorban. Domanovszky Emlékkönyv, Bpest. 1937. 164–165. l.

¹⁴⁷ PSz. 66–70. l.

¹⁴⁸ Hunyad megyéből H. 1/2. 709., 761. l., Hunyad megyei T. R. T. Évk. II., 33. l., a Szörényi kerületekből PH. 69. l., sőt Máramarosból is M. 326., 332., 335. l.

¹⁴⁹ Csánki i. m. betűrendben.

kal, amelyekkel az előbbi magyar királyok az oláh kerületekben birtokokat és falvakat adományozni szoktak¹⁵⁰.

A feltételekkel adományozott nemesség nem a román kerületek sajátossága, hanem régi magyar gyakorlatnak folytatása, jellemző tünete a magyar társadalomfejlődés hűbéri korszakának. Teljesen azonos társadalmi osztály a nemes kenézekével a már a XIII. század vége óta ismert nemes várjobbágyoké, akik szintén speciális katonai szolgálatot teljesítettek. A szepesi lándzsás nemesek a XIII. század közepén éppen úgy egy-egy lándzsás katona állítására voltak kötelezve, mint a fentebb említett Temeseli kenézcsalád általában a Szörény megyei nemes kenézek. Ugyanígy szolgáltak a XIII. században a turóci és lipői jobbágyfiúk is a példákat még szaporíthatnák. Az ilyen feltételekhez kötött nemességet az országos nemességtől való megkülönböztetés végett *conditionarius* vagy *partikuláris nemességnek* nevezi történetírásunk¹⁵¹. Az ország többi területein ezek már a XV. század elejére felszívódtak az országos nemességbe, a román *conditionariusok* nagy része azonban csak egy évszázaddal később jutott el odáig, mint ennek az akkorra idejéért intő intézménynek utolsó mohikánjai.

A királyi román *conditionariusokkal* kapcsolatban szólnunk kell a román egyházi nemesekről is. Ugyanis Magyarországon nemcsak a király, hanem a (természetesen katolikus) püspökök is adományoztak feltételekhez kötött nemességet (országosat persze csak a király adhatott). Ez az általánosan *egyházi* vagy *praedialis nemességnek* nevezett társadalmi fokozat mindenben megfelel a királyi *conditionarius* fokozatnak. Élvezői nemesi jogokkal élnek, mindössze a püspök fenntartja magának a birtokra nézve a háramlási, tehát a pusztá tulajdonjogot és az egyházi nemes feletti bíraskodást. Román egyházi nemesei a középkorban a váradi és az erdélyi püspököknek voltak, előbbinek a remetei, belényesi, kárándi, gyepesi, kocsbai stb.¹⁵², utóbbinak a gyalui várhoz szolgáló „nemes vajdái”¹⁵³. Éppen úgy katonáskodtak a püspök bandériumában, mint a nemes kenézek a várnagyok zászlaja alatt, a váradi püspök nemes vajdái közül többen vitézül küzdöttek és elesetek pl. a várnai csatában (1444)¹⁵⁴. A „nemes vajda” elnevezés egyébként azonos a „nemes kenéz”-zel, a világosvári *királyi* uradalomban is voltak a XV. században nemes vajdák, akik az uradalomnak magánkézre kerülése után is megtartották kiváltságos jogállásukat¹⁵⁵. *Conditionarius* nemes kenézek vagy vajdák mindenütt előfordulnak az országban királyi, egyházi, sőt, amint az előbb láttuk, néha magánbirtokon élő románok közt. A középkor végén népes társadalmi osztályt alkottak, s bizonyosságul annak, hogy a magyar társadalom nem zárkózott el az értékes idegen elemek befogadása elől, *conditionarius* voltak ellenére több helyen összeházasodtak a magyar országos jogú kisnemességgel¹⁵⁶.

A román *conditionarius* nemesek szaporodása újabb válságot okozott a román kerületek társadalmi életében. Most már egy szervezetben, egy törvény alatt éltek együtt nemesek, megerősített kenézek és közrománok; mégpedig, amennyiben a

¹⁵⁰ Ilyen *conditionariusok* említése: M. 482. l., PH. 77–78., 70., 55–56. l. vagy Csánki i. m. a betűrendben felsorolt családok történeténél.

¹⁵¹ Fekete Nagy Antal: Országos és particularis nemesség i. m.

¹⁵² Jakó i. m. 184–185. l.

¹⁵³ H. I/2. 763. l.

¹⁵⁴ Jakó i. m. 184. l.

¹⁵⁵ H. I/2. 698. l.

¹⁵⁶ Jakó i. m. 184. l.

közromán nem nemes kenéz, hanem csak egyszerű vagy megerősített kenéz fajában élt, tehát nem lett jobbággá, jogilag egyenlő állásban. „*Universi nobiles et kenizii necnon alii Valachi de districtibus Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Kras-sofw, Borzafw, Komiathy et Illyed*” — így címezi a király 1457-ben a Szörény megyei kiváltságos románok közösségét¹⁵⁷, kifejezésre juttatva azt a társadalmi sokszínűséget, mely a kerületeket jellemezte. De így volt ez Hunyad megyében és máshol is. A hűbéres társadalmakra jellemzően egy személy egyszerre többféle jogállapotban is leledzhetett. Volt olyan román nemes, aki egyik birtokát megerősített kenézi jogon, a másikat nemes kenézi jogon, a harmadikat országos nemesi jogon bírta s ehhez képest különféle kötelezettségei voltak királlyal, várnaggyal, esetleg más nemessel szemben s ugyancsak más és más természetű hatalmat gyakorolt a birtokain lakó nép felett¹⁵⁸. Mikor a magyar társadalom már a hűbéres korszakon túlhaladva, az egyforma vagy rokon társadalmi állású egyéneknek egyenjogú és egységes renddé (nemesség, polgárság, jobbágyság) tömörüléséért küzdött, valóban különös szívet alkothatt benne ez az évszázaddal hátramaradt fejlődésű románság.

Azonban azok az erők, amelyek eddig is a magyar fejlődés követésére készítették a románságot, tovább működtek és megkezdték a kerületek belső életének átalakítását. A magyar nemesség a maga autonóm életét a nemesi vármegye keretein belül élte már akkor (XV. század) és mindinkább a maga lábára állt a közigazgatás és a bíraskodás tekintetében. A nemesi megye nem a királyi hatalom puszta eszköze, hanem gyűlésein, bírói székén maga választotta bírjain és végrehajtó közegein, szolgabírjain keresztül érvényesíti az akaratát, ezzel egyúttal nagy közigazgatási gondot véve le a király és tisztviselői válláról is. A nemesi megye mintájára a román kerületek is önállósulni kezdtek, a várnagy közbejötté nélkül is összegyülekeznek a szabad románok közössége¹⁵⁹, nemes kenézek, megerősített kenézek, sőt a lassanként szaporodó országos nemesek együtt¹⁶⁰; oklevelet adnak ki, melyet a szörényi kerületekben a magyar megyék négy szolgabírójának mintájára négy nemes kenéz pecsétjével látnak el¹⁶¹; a krajnik átveszi a szolgabíró szerepét, később nevét is¹⁶²; végül megalakul az autonóm bíróság, esküdt ülnökökkel (iurati assessores)¹⁶³, akárcsak a magyar megyékben. Különböző vidékeken más és más időben kezdődött meg ez a folyamat és más ütemben is haladt, de állomásai és irányai mindenütt egyformák. Máramarosban már 1368-ban megjelennek a nemesi szolgabírók (iudices nobilium)¹⁶⁴ és 1385-ben oklevelet ad ki Máramaros megye egészében román tisztikara, alispánja és szolgabírjai¹⁶⁵. A máramarosi, meglepően gyors fejlődés annak tulajdonítható, hogy egyrészt a várszervezet kötelékei nem zárták el az itteni románságot a magyar társadalommal való

¹⁵⁷ PH. 73. l.

¹⁵⁸ Lásd pl. a Csornaiak esetét PSz. 37. és 44. l., vagy Máramarosban a Dolhaiakat, M. 362., 363., 511. l., vagy Beregben a Bilkeieket, akik már a XIV. században országos nemesek (FM. 308. l.), de még 1412-ben is egyes birtokaikat kenézi jogon bírják, M. 185. l.

¹⁵⁹ Hunyad megyében pl. 1411-ben, 1418-ban stb. (Hunyad megyei T. R. T. Évk. II. 24. és 31. l.) a szörényi kerületekben pl. 1439-ben, 1440-ben, 1448-ban stb. (PSz. 33., 56., PK 371. l.)

¹⁶⁰ Lásd az előbbi példákhoz még PK. 402. l.

¹⁶¹ PSz. 33., 56., PK. 371., 402. l.

¹⁶² PSz. 93-94. l., PH. 82. l.

¹⁶³ RSz. 61-62. l.

¹⁶⁴ M. 62. l.

¹⁶⁵ FM. 323. l.

szorosabb együttéléstől, másrészt pedig a máramarosi román vajdacsaládnak (a Hunyadiak mellett a legnagyobb középkori román karriert megfutó Drágfiaknak) sikerült a megye ispánságát megszerezni és vajdai tisztségükkel összeolvasztani¹⁶⁶, ami egyúttal biztosította azt is, hogy az akkori országos szokás szerint a megyésispán által kinevezett alispán is román nemes legyen Máramarosban¹⁶⁷. De, bár a máramarosi románság magyar mintára már a XIV. században megalkotta a maga megyéjét (amit a szörénységek csak a XVI. században értek el s ugyancsak akkor sikerült a Hátszeg vidéki román nemességnek a Hunyad megyei ősi magyar nemességgel közigazgatásilag végleg egybeolvadni), mégis az egész középkor folyamán a „nemesi” megye társadalmát itt is a legtarkább társadalmi állású elemek alkották. Máramarosban már 1326-ban országos nemességet, tehát teljes, feltétel nélküli adómentességet, jobbágysági fölötti anyagi és bírói hatalmat, szabad birtokjogot nyer egy román kenéz¹⁶⁸ és 1360. után mind több és több román vajda meg kenéz jut ide¹⁶⁹, mégis még a XV. században is vannak nemes kenézek, akik a huszti vármagytól függenek és a várnak adóznak¹⁷⁰, sőt olyan nemesnek tekintett és szolgabírótságot (csak nemesnek kijáró hivatal) viselő kenézek, akik nem is a királlyal, hanem román nemes társukkal szemben vannak hűbéri függő viszonyban, mert attól kapták *conditio*-val terhelt birtokukat¹⁷¹. A máramarosi fejlődés csak külsőleg gyorsabb a déli kerületekéhez viszonyítva, a valóságban ott is fennállt egészen a középkor végéig a *conditionarius* nemességnek egész színskálája. Ha még hozzáfűzzük ezekhez a magyar balkáni tartományok (Horvátország és Dalmácia) románságának társadalomfejlődését, mely teljesen azonos a már elmondottakkal, s az egyszerű királyi kenéztől a *conditionarius* román nemesig terjedő minden változatot megtaláljuk benne¹⁷², megalkothatjuk — ha vázlatosan is — a magyar hatás alatt fejlődött középkori román társadalom képét.

A magyar társadalomhoz való teljes hasonulás akkor állt be, mikor a *conditionarius* nemes kenézek elérték a feltételmentes országos nemességet. Ez azonban a román nemesek összességére nézve már csak az újkor elején következett be, és az ősi román társadalom utolsó nyomainak eltűnését vonta maga után. A kerületek feloszlásával elenyészett a román nemzetiségi autonóm területek emléke; a nemesség egy része, a magyar társadalomhoz való közeledését következetesen folytatva, vallásilag és nyelvileg is beolvadt, s a vezetőiktől elhagyott közrománok és a felemelkedni nem tudó kenézek jobbágysorba süllyedtek.

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNSÁG középkori társadalomfejlődésének fokozatait végigkísérve, úgy hisszük, hogy — ha ezúttal csak nagy vonalakban is — sikerült társadalmi intézményeit két élesen elkülönülő rétegre bontani, az elsőnek balkáni eredete a felsorakoztatott bizonyító anyag világosságában nem kétséges, míg a másik hasonló biztonsággal mondható a magyar társadalomfejlődés *szerves* részének. A románság olyan mélyreható átalakuláson ment keresztül a magyar tár-

¹⁶⁶ FM. 250. l.

¹⁶⁷ FM. 323. l. Vö. FM. 313. l., mely alkalommal a magyar megyésispán mellett magyar alispán szerepel.

¹⁶⁸ FM. 66–67., 109. l.

¹⁶⁹ FM. 144–146. l.

¹⁷⁰ M. 542. l.

¹⁷¹ M. 373., vagy 239., 527. l.

¹⁷² Dragomir Vlahii și Morlacii. 18–19., 24–30. l.

sadalmi rendbe való betagolódása által, hogy ősi szervezetének úgyszólván egyetlen alkotóeleme sem őrizte meg eredeti mivoltát, még az úgyszólván mai napig átmentett balkáni hagyományai is a magyarországi viszonyok közt a magyar fejlődés irányában módosultak (katun = szállás, knez = kenéz stb.). Nem beszélhetünk tehát a magyarországi románok sajátos, önkifejtő társadalmi és jogi rendjéről, hiszen még autonómiájukat is kölcsönvett magyar formák közt gyakorolták. A magyar formák azonban kétségtelenül haladást jelentettek a Balkánról hozott kezdetleges társadalmi renddel szemben, s így a magyarság nemcsak a szorosán vett kultúra és civilizáció, hanem a finomabb társadalmi tagozódás közvetítésével is közelebb vitte a románságot Nyugathoz.

MAKKAI LÁSZLÓ